

TÜRKİYE'DE TARIMSAL KALKINMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE İLİŞKİSİ

Doç.Dr. Osman KARKACIER¹

Doç.Dr. Adnan ÇİÇEK¹

Arş.Gör. Gülçin KARAASLAN¹

1. GİRİŞ

Dünyada yeni teknolojilerin gelişmesine paralel olarak, daha yoğun girdi kullanmak suretiyle tarımsal üretimin artırılması temel amaç olarak algılanmıştır. Türkiye’de 1950 sonrası ve özellikle planlı kalkınma dönemlerinde aynı yönde politikalar izlenmiştir. Kalkınma planları incelendiğinde; ilke, hedef ve politikaların tarımsal üretimi artırmayı sağlayacak şekilde belirlendiği ve çevre ile ilgili düzenlemelerin yetersiz kaldığı görülmektedir. Daha fazla kaynak kullanımı ile üretim artışı temel hedef haline gelirken, kaynakların etkin kullanımı ve çevreye verdiği büyük zararlar sürekli ikinci planda tutulmuştur.

Gelişmiş ülkeler ulaştıkları kalkınma düzeyini korumak amacı ile son yıllarda, sürdürülebilir tarım, sürdürülebilir çevre, sürdürülebilir kalkınma kavramlarını tartışmaya açmış ve bu yönde yapılması gerekenleri uygulamaya koymaya başlamışlardır. “Alınanı yerine koyma ya da kaynağı tüketmeden getirisinden yararlanma” şeklinde tanımlanan sürdürülebilirlik kavramı ile gelecek kuşaklara daha iyi bir yaşam düzeyi, ve temiz bir çevre sağlamak amaç haline gelmeye başlamıştır.

Türkiye’de 1980’li yıllardan sonra çevre konusuna yönelik politikalar belirlenmekle beraber, bunlar daha çok kırsal alan dışındaki çevreye yönelik politiklardır. Tarımsal kalkınma ve kırsal kalkınmayı tamamlayıcı yönde çevre politikaları çok az sayıdaki konu ile sınırlı kalmıştır. Bu konular yoğun olarak tarımsal uygulamalardan kaynaklanan çevre sorunlarıdır. Tarımla ilgili çevre konuları; kirlilik, zararlı atıklar, erozyon, tarım arazilerinin amaç dışı kullanımı gibi genel konulardır.

Tarımsal üretimi gerçekleştiren kitlelerin yaşanabilir bir çevreye kavuşturulması konusuna yönelik çevre politikaları henüz tartışma aşamasındadır.

Bu çalışmada Türkiye’de tarımsal kalkınmanın sağlanabilmesi için, tarımsal kalkınma-çevre ilişkisinin günümüze kadar hangi düzeyde olduğu ve gelecek yıllarda ne gibi politikaların izlenmesi gerektiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. TÜRKİYE’DE TARIMSAL YAPI VE TARIMSAL ÜRETİMİN GEREKLİLİĞİ

Türkiye gelişmekte olan bir ülkedir. 65 milyon dolayındaki nüfusun %35’i tarımsal nüfustur. Toplam istihdamın yaklaşık %45’i tarımsal istihdamdır. Nüfus artış hızı 1997 yılı nüfus sayımında %1,53’e düşmüş olmakla beraber, bu oran hala yüksektir. Ayrıca kırsal kesimde nüfus artışı daha yüksektir.

Türkiye’de ortalama işletme genişliği düşük, ayrıca 4 milyondan fazla tarım işletmesi mevcuttur. Tarım işletmeleri ekonomik üniteler olmaktan uzak, küçük işletmelerdir. İşletmeler yapısal açıdan çok fazla sorun taşımaktadırlar. İşletme ölçeğinin küçük olmasının yanında, parçalılık, drenaj, yetersiz tesviye, taşlılık, yetersiz yağış ve sulama, eğimin fazla olması, işletmelerin bütüncül bir yapıdan yoksun olmaları vb. bir çok sorun bulunmaktadır. Bu sorunlara işletmecilerin eğitim düzeyinin düşüklüğü ve tarım politikalarındaki yetersiz uygulamalar da eklendiğinde sorunlar çok boyutluluk özelliği göstermektedir.

Ülkelerin coğrafi yapısı, iklim koşulları ve toprak faktörü dikkate alındığında, tarımsal arazilerde üretilebilecek ürünlerin sınırlı olduğu görülmektedir. Nitekim son yıllarda 28 milyon hektar dolayındaki tarımsal

¹ Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Tokat.

arazilerin yaklaşık 5 milyon hektarı nadasa bırakılmakta, 13 milyon hektarında ise buğday ve arpa üretilmektedir. Tarımsal arazilerin marjinal sınırına ulaşmış olması, birim alandan alınacak ürünün artırılması daha yoğun girdi kullanımı ile mümkün olabilmektedir. Bu nedenle tarımsal üretimin artırılması ülke için bir zorunluluk arz etmektedir. Yıllar boyu kente doğru yaşanan göçlere rağmen tarım kesiminde hala yoğun bir nüfus baskısı vardır. Sanayi ve hizmet sektörünün tarımdaki fazla işgücünü çekebilecek derecede gelişmemiş olması, söz konusu nüfusun tarımsal faaliyetlerde istihdamını gerektirmektedir. Diğer yandan ülkenin gıda ihtiyacının karşılanması ve tarımsal faaliyet ile uğraşan ailelerin yeterli gelire sahip olabilmeleri için tarımda üretim artışının sağlanması kaçınılmaz görülmektedir. Bunun yanında Türkiye'deki sanayiinin yapısı incelendiğinde, tarımsal ürünleri işleyen sanayii önemli bir yer tutmaktadır. Söz konusu sektörün hammadde ihtiyacının karşılanması ve geliştirilmesi, tarım sektöründen elde edilen üretimin sürekliliğinin sağlanmasını ve artırılmasını gerektirmektedir.

Cumhuriyetten günümüze kadar tarımsal üretimi artırmaya yönelik politikalar izlenmiştir. Genel olarak ifade edilecek olursa, söz konusu politikaların izlendiği dönemlerdeki uygulamalar, zamanın koşulları içinde değerlendirilmelidir. Sürekli gelişen teknoloji, ülkedeki tüm gelişmeler ve sorunların birbirleri ile ilişkili olması, sorunsuz bir tarım sektörü oluşturulmasına imkan tanımamaktadır.

3. TÜRKİYE'DE TARIMSAL KALKINMA POLİTİKALARI

Kalkınma, kişi başına reel gelirdeki artışlar, toplumun sağlık ve beslenme koşullarındaki iyileştirmeler, eğitimdeki düzenlemeler ve başarılar, kaynaklara ulaşım ve kullanım ile gelir dağılımındaki düzenlemeler ve temel özgürlüklerdeki artışlar gibi unsurların bir bileşkesi olmaktadır (Atış ve diğ., 1999).

Tarımsal kalkınma, tarımsal faaliyetlerin her alanında üretimin ve kalitenin artırılarak, alt yapı ve pazarlama olanaklarının geliştirilmesi sonucu tarım sektöründe yaşayan insanların yaşam standartlarının iyileştirilmesini ifade etmektedir. Türkiye'de tarımsal kalkınma ile kırsal kalkınma birbirlerini bütünleyici kavramlardır ve sadece tarımsal üretimin artırılması, tarımsal kalkınma için yeterli değildir. Bu nedenle tarım kesiminde eğitim, sağlık, örgütlenme, çevre, yol, su, elektrik, konut, teknoloji, sanitasyon hizmetlerinin geliştirilmesi, hane halkı gelirinin ve tasarrufunun artırılması gibi kırsal kalkınma unsurlarının sağlanması gerekir.

Tarımın Türkiye ekonomisindeki önemi ve ekonomik kalkınmaya yapabileceği potansiyel katkılar dikkate alındığında, bizzat tarım sektörünün kendisinin kalkındırılması ve bu kalkınmanın da sürdürülebilir nitelikte olması zorunluluğu kolayca görülmektedir. Tarımsal kalkınma ve tarımsal üretimin gerçekleştirildiği alanları kapsayan kırsal kalkınma kavramları birbirlerini bütünleyici özellikler taşımaktadır. Türkiye'de tarımsal ve kırsal kalkınma sürdürülebilir kalkınmanın en önemli unsurlarıdır. Sürdürülebilir kalkınma bir değişim sürecidir. Bu süreç içinde kaynakların kullanımı, yatırımların yönlendirilmesi, teknolojik gelişmenin yönünün seçilmesi ve kurumsal değişikliklerin yapılması gerekir. Bunlar yapılırken de hepsinin birbiri ile uyum içinde, insanlığın bugünkü ve gelecekteki beklentilerini karşılama potansiyelini zenginleştirici olma zorunluluğu bulunmaktadır. Dünya Bankasının çalışmalarında, sürdürülebilir kalkınmanın yukarıda belirtilen nitelikleri doğrultusunda; sefaletin önlenmesi, kalkınma ile nüfus arasında belli bağlantıların kurulması, insan sağlığının korunması, yerleşim alanlarının düzenlenmesi, ekolojinin korunması, arazilerin etkin kullanımı ile çölleşme ve ormansızlığın önlenmesi, tarım sektörü ile ekonominin diğer sektörleri arasında bağın kurulması, biyolojik çeşitliliğin korunması, bütün kalkınma programlarında sosyal ve kültürel değerlerin bütünleştirilmesi,

katılımcılığın artırılması, genç nüfus için etkin yatırımların yapılması, kadınların işlevleri ile birlikte yerel halkın ve yönetimin güçlendirilmesi, gönüllü kuruluşların teşvik edilmesi, uluslararası araç ve mekanizmaların geliştirilmesi vs. gibi çok farklı unsurları içerdğ de belirtilmektedir (Atış ve diğ., 1999).

Genel olarak ifade etmek gerekirse uzun dönemler boyunca tarımsal kalkınma konusu ikinci planda kalırken, daha çok tarımsal üretimin artırılması, yani tarımsal büyümeyi sağlayacak politikaların uygulandığı görülmektedir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde köy ve kent arasında yaşam düzeyi açısından büyük bir farkın olmaması, uygulanan politikaların sorun oluşturmaması şeklinde sonuçlanmıştır.

Yaklaşık olarak planlı döneme kadar, hatta daha sonraki yılları da kapsayan dönemlerde tarımsal üretim artışı ile tarımsal kalkınma aynı anlamda algılanmıştır.

İlk plan döneminde tarım sektörüne yapılan yatırımların %45,3'ü sulamaya, %15,0'i traktör ve donatıma, %6,1'i arazi iyileştirmelerine, %8,8'i ormancılığa, %4,2'si hayvancılığa, %2,6'sı balıkçılığa ve %18,0'i de diğ er hizmetlere yapılmıştır (Anonim, 1963).

Bu dönemde daha çok arazi ıslahı ve toprak muhafazası, bitkisel üretimde verimliliğ in artırılması, sulama, gübre kullanımı, tohumluk, tarımsal mücadele, makinalaş ma ve hayvancılık konuları ağırlıklı olarak ele alınmıştır.

1970'li yıllardan başlayarak geliş en ve yeni teknolojilerle bütünleş en yaşam şekli kırsal kesim ile kent arasında aş ırı farklılıklar oluşturmaya başlamıştır. Buna gelir farklılığı da eklendiğ inde 1980'den sonra izlenen politikalar sonucu, tarım kesimi zorunlu yaş ama yerine dönüş müştür. 1980 yılından sonra tarıma karşı koruyucu ve düzenleyici politikalar değı ştirilmiş, tarımsal üretimde piyasa ekonomisinin koş ullarını sağlayacak değı şiklikler ortaya konulmuştur. Dış ticaret korumacılığı azalmış, girdi sübvansiyonları istisnalar hariç kaldırılmış, ürün fiyat desteğ i kapsamı daraltılarak bir çok üründe kaldırılmıştır (Kazgan, 1991).

Ancak 1980'den sonra izlenen bu politikalar, beklenen boyutlarda geliş memiş ve sübvansiyonlar, kredi politikaları, desteklemeler devam etmiştir. Koruyucu politikalar çerçevesinde tarımsal üretimi artırma ç abaları sürdürülürken, diğ er taraftan da tarımsal kalkınmayı sağlayacak düzenlemelere gidilmiştir. Ancak bu düzenlemeler, tarımı yaşanabilir bir sektör konumuna getirememiştir.

Günümüze kadar tarımsal büyüme konusunda önemli geliş meler kaydedilmiş, verimlilik yükselmiş, üretim artışı sağ lanmış ve çeş itlilik artmıştır. Tarımdaki bu geliş meler çevrenin ve ekolojik dengenin korunması ile birlikte gerçekleştirilememiştir.

Uygulanan tarım politikalarının amaçları ve kullandığı araçlar tarım kesiminde önemli çevresel sorunlar ortaya çıkarmıştır. Bu sorunların baş lıcaları; yoğun toprak kaynakları kullanımı ve kimyasal gübreler ile tarımsal ilaçların aş ırı kullanımı sonucu toprak verimliliğ i ve kalitenin azalması, doğ al ç ayırların ve meraların, ç alılık alanların tahrip edilerek marjinal alanların iş lenerek tarıma aç ılması ve girdi sübvansiyonları ile desteklenen ve kullanımı teş vik edilen azotlu gübrelerin aş ırı kullanımıyla yeraltı suyunun azot kirlenmesine uğ ramasıdır (Brundland et al., 1987).

Tarımsal üretimi artırmak için kaynakların yoğun kullanımı, toprak ve su gibi kaynakların özelliklerini kaybetmesine yol aç maktadır. Yalnız tarım teknikleri, iklim ve topoğ rafik faktörlerin etkisiyle erozyonun artması, tuz ve alkali birikimi, organik atıklar, endüstriyel atıklar, pestisitler, ağır metaller, gübreler vb. etkenlerle yoğun arazi degradasyonu sorunu yaşanmaktadır (Tanrıvermiş, 1999). Bunların yanında tarımsal arazilerin amaç dış ı kullanımı ile tarıma elverişli topraklar sanayi ve kent alanlarına dönüş maktadır.

4. SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE KAVRAMI VE TÜRKİYE'DE ÇEVRE KONUSUNDA İZLENEN POLİTİKALAR

Çevre; fiziksel, kimyasal, biyolojik, kültürel ve sosyo-ekonomik kaynak ve değerlerin oluşturduğu kompleks bir sistem olarak tanımlanmaktadır.

Sürdürülebilirlik kavramı çevre için söz konusu olduğunda; ekolojik dengeyi bozmadan hava, toprak ve su kaynaklarına ve bunlar içinde yaşayan flora ve fauna olarak tanımlanan her türlü canlı varlığa kısa veya uzun dönemde zarar vermeden çevreye yapılan duyarlı faaliyetler akla gelmektedir (Özcan, 1998).

Dünya genelinde tarımsal uygulamalar gözden geçirildiğinde, özellikle II. Dünya savaşından sonra önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Artan nüfusun gıda ihtiyacını karşılamak ve yükselen yaşam standartlarına uyum sağlayabilmek amacıyla, devlet politikaları daha çok gıda maddesi üretimi sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. Bunun için yeni teknolojiler geliştirilmiş, daha yoğun makina kullanımı ve kimyasal madde kullanımına gidilmiştir. Bütün bunların sonucunda, toprağın fiziksel, kimyasal ve biyolojik özellikleri bozulmuş, taban suyu kirlenmiş, gelişmiş ülkelerdeki aile işletmeleri azalmış, kente göçler artma göstermiş, kırsal kesimde ekonomik ve sosyal sorunlar ortaya çıkmıştır. 1975 yılına göre 2000 yılında Dünya'da çöl alanlarının %62, sulanan alanların %22, işlenen alanların %4, sulama alanlarında tuzluluk problemlerinden etkilenen alanların %3 artacağı, ormanla kaplı alanlarda ise %17 azalma olacağı belirtilmektedir (Redclift, 1992).

Hatalı ve plansız kalkınma çabalarının neden olduğu çevre sorunları, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin gündemlerinin üst sıralarında yer almış, coğrafi, siyasi ve ekolojik sınır tanımayan bu sorunların hızla yayılması, küreselleşen dünya şartları çerçevesinde tüm dünya ülkelerini 1972'de Stocholm'de, 1992'de Rio'da devlet ve hükümet başkanları düzeyinde bir araya getirmiştir (Akpınar ve Açıksöz, 1996).

Ekosistem üzerinde hissedilen baskı, insanların ekonomik diye adlandırılan faaliyetleri sonunda ortaya çıkmaktadır. Bu faaliyetlerin en önemlilerinden biri de tarımsal üretimdir. Tarımda yoğunlaşma olarak bilinen ve çeşitli nitelikteki girdilerin daha yüksek miktarlarda kullanılmasını da kaçınılmaz olarak gerektiren bu üretim tarzı, son otuz yıldır hızlanmakta, ekilebilir arazilerin neredeyse sınırına varmış olan Türkiye, bu yoğun tarımın etkilerini henüz görememekte ve yeterince tartışmamaktadır. Bu tarz bir üretim, çeşitli doğal varlıkların tahribine neden olmakta, daha açık bir ifadeyle, toprakta ve yeraltı sularında tahribat ve kirlenme görülürken, çayır ve mer'alar kaybolmaktadır.

Diğer yandan, insan faaliyetleri sonucu ortaya çıkan kirlilik ve bozulma, tarımsal üretimin miktarını ve kalitesini de etkilemekte, bu karşılıklı etkilenmeler tarım-çevre ilişkilerini, önemli bir tartışma konusu haline getirmektedir. Doğal varlıklardaki bozulma ve kirlenme, tarımsal üretimi olumsuz yönde etkilemeye devam ederken, artan nüfus gıda maddelerine olan talebi de yükseltmekte, bu gelişme; daha farklı bir şekilde, önce ekonomik, sonra da toplumsal bazı sıkıntılara yol açabilmektedir. (Anonim, 1997a).

İnsan bir çevre krizi olgusu ve düşüncesiyle karşı karşıyadır. Çevre krizi, hava ve suyun saflığının ve sağlamlığının, doğal çevrenin, toprağın, fauna ve floranın korunmaması, başka bir deyişle, doğal kaynakların akılcı bir biçimde kullanılmaması olarak tanımlanabilir. Ekosistem üzerindeki baskı insanın biyolojik davranışlarıyla değil, üretici, tüketici ya da iktisadi diye nitelendirdiğimiz faaliyetleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu faaliyetlerin yarattığı etki bir yandan ekosisteme parçası olmayan, hatta sisteme tamamen yabancı olan maddeler katmanın (kirlenme) yanı sıra, belki de daha önemlisi ekosistemden, onun biyolojik verimliliğini kullanarak (sömürerek) bazı iktisadi kazançlar sağlamak biçiminde ortaya çıkmaktadır. İkinci grup faaliyetlerin belki de en önemlilerinden bir tanesi, özellikle Türkiye koşullarında, tarımsal üretimdir.

Türkiye'de tarımsal üretimin, özellikle tarımsal üretim artışının temel niteliği toprağın sağladığı hizmetlerin artırılması yönündeki çabalarla ortaya konabilir. "Tarımda Yoğunlaşma" olarak adlandırılan ve başlıca kimyasal, biyolojik nitelikli üretim girdilerinin daha yüksek miktarlarda kullanılması olarak tanımlanabilecek bu süreç, ekilebilir arazilerin sınırına varıldığı 1960'lı yıllardan bu yana, bir yandan uygun talep koşullarını bir yandan da etkin kamu politikalarının sonucu olarak hızlanmaktadır.

Tarımsal üretimde özellikle yukarıda belirtilen "teknolojik yenileşme ve iyileşme" çerçevesinde , dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de çevre krizine bir yandan yarattığı kirlilik ile katkıda bulunurken bir yandan da çeşitli doğal (ekolojik) kaynakların yok olmasına neden olmaktadır. Bu kaynakların en önemlileri toprak, yeraltı suları ve çayır mer'alarıdır. (Aruoba, 1997).

Türkiye'de modern girdi kullanımı 1950 yılından itibaren başlamıştır. Bu yıllardan itibaren kimyasal ve biyolojik nitelikli girdiler tarımsal üretimde kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle işlenen arazi önemli ölçüde artmış ve marjinal alanlar da tarıma açılmıştır. 1950 yılında 14.5 milyon hektar olan tarım arazisi 1980 yılında 27.7 milyon hektar olmuş ve %52.35'lik bir artış göstermiştir. Bu gelişmeye paralel olarak tarım alet ve makinaları da önemli artışlar göstermiştir. Tarımsal mekanizasyondaki gelişmeler mutlak mer'a ve orman arazilerinin tarım arazilerine dönüşmesine sebep olmuştur (Tanrıvermiş, 1992).

Gelişmiş ülkelerin kalkınma çabaları sonucu oluşan çevre sorunları bütün dünyayı etkilemiş ve bu ülkelerden başlayarak gündem oluşturmuştur.

Türkiye'de çevre kavramı 1980'den sonra ağırlıklı olarak literatüre girmiş ve 1982 anayasasının 52. maddesinde "Herkes sağlıklı ve dengeli bir şekilde yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek ve çevre sağlığını korumak ve çevrenin kirlenmesini önlemek devletin ve yurttaşın görevidir." denilmiştir. Daha sonra 1983 yılında 2872 sayılı çevre kanunu hazırlanmış ve Çevre Bakanlığının kurulmasıyla konu bakanlık düzeyinde ele alınmaya başlanmıştır.

Türkiye'de 4. BYKP döneminden itibaren çevre ile ilgili ilke ve politikalar kalkınma planlarında yer verilmiştir. Kalkınma planlarında çevre ile ilgili politikalar ve günümüze kadar yapılan uygulamalar incelendiğinde konunun çok dar bir kapsamda ele alındığı ifade edilebilir. Planlarda çevre konusu genel ifadeler ile ele alınmaya çalışılmış ve ülke gündeminde olan bazı sorunlara ilişkin izlenecek politikalar yer verilmiştir. Nitekim IV. BYKP'ında; sanayileşme, tarımda modernleşme, kentleşme sürecinde çevrenin dikkate alınacağı, sorunun yaratılmadan önce önleneyeği belirtilmektedir. Bu plan döneminde ülkede gündem oluşturan Ankara'nın hava kirliliği, Haliç'in rehabilitasyonu, İzmit körfezindeki kirlilik, iç ve dış turizme yönelik alanların geliştirilmesi, büyük kentlerdeki yeşil alanlara ve tarihi yerlere ilişkin çevre ile ilgili düzenlemeler gündeme alınırken, kırsal kesime yönelik ve tarımsal uygulamalardan kaynaklanan çevre sorunlarına yer verilmemiştir (Anonim, 1978). Tarım ve tarım kesimi ile ilgili sadece su kirlenmesinin önlenmesi, tarıma elverişli verimli ve sulanan alanların kentleşmesini ve sanayi alanlarına dönüşmesini önleyici yasal düzenlemelerin yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Halbuki daha önceki dönemlerde ve söz konusu planda tarımsal üretim artışı sağlayacak konular ve bunlara ilişkin uygulamalar ağırlıklı olarak ele alınmıştır.

V. BYKP döneminde ülkenin; sanayileşme, erozyon ve tabii afetlerin sonucu olan çevre kirlenmeleri ile hızlı sanayileşmenin ve tarımda modernleşmenin getirdiği çevre sorunları ile karşı karşıya olduğu belirtişmiş ve çevre konusunda sadece mevcut kirliliğin ortadan kaldırılması değil, kaynakların gelecek nesillerin de yararlanabileceği şekilde kullanımı, muhafazası ve geliştirilmesi, ekolojik dengenin gözetilmesi, su kalitesinin

değerlendirilmesi ve su kaynaklarının kullanımında rasyonel düzenlemeye önem verilmesi ilke olarak kabul edilmiştir (Anonim, 1985).

VI. ve VII. plan döneminde de benzer konulara yer verilmiş olmakla beraber özellikle tarıma zarar veren çevre sorunları veya tarımdan kaynaklanan çevre sorunları konuları ile ilgili olumlu gelişmelerin olduğunu ifade etmek zordur.

VII. plan döneminde bitkisel üretimin artırılmasında çevre boyutuna önem verileceği ve gübre ile ilaç kullanımında çevreye zarar verilmemesi esas alınacağı ifade edilmiş olmakla beraber, bu konuda kısa dönemde olumlu gelişmelerin olması mümkün değildir.

Aynı şekilde arazi kullanım planlarının bulunmayışı tarım arazilerinin tarım dışı kullanılmasını artırmış ve erozyon gibi nedenlerle bazı alanlar üretkenliklerini ve özelliklerini kaybetme noktasına gelmiştir. Nüfus artışı ve miras hukukundan dolayı tarım arazileri parçalanmış ve küçük parseller oluşmuştur.

5. TÜRKİYE'DE TARIMSAL KALKINMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE İLİŞKİSİ

Kalkınma planlarında çevre politikaları, önceleri sadece ortaya çıkan kirliliği giderici amaçlara dayanırken, daha sonraları önleyici politikalar ve nihayet sürdürülebilir kalkınma anlayışına uygun bir şekilde, çevre ve ekonominin entegrasyonuna öncelik veren politikalar şeklinde bir gelişme öngörülmüştür.

Etken bir çevre yönetiminin teknik araçları olan planlama süreci, veri ve bilgi sisteminin oluşturulması, araştırma, analiz, izleme sisteminin kurulması ve envanter çalışmalarının yetersiz olduğu görülmektedir. Karar alıcıların ülkelerin yatırım, ekonomi ve ticaret politikalarını ilgilendiren bilinçli kararlar için, sağlıklı ve dinamik yapıları "Ulusal Çevre Veri Sistemi"ne ihtiyaçları vardır. Bu sistemin çalışabilmesi için de veri ve bilgilerin disipline edildiği ve ilişkilendirildiği "Ulusal Çevre Veri Tabanı" öncelikli koşuldur. Çevresel verilerin; gelir seviyeleri, istihdam oranları ve işsizlik konularıyla da ilişkilendirilebilmeleri mümkündür ve gözardı edilmemelidir. Bu konuda "Çocuklarının temel ihtiyaçlarını karşılayamayan insanların çevre konusunda titizlik göstermeleri beklenemez" şeklindeki UNICEF çalışanlarının tespiti dikkat çekicidir (Dündar, 1997).

Kalkınma planlarında benimsenen üretim artışı yaklaşımına rağmen, bir yandan tüm ekonomik ve sosyal kararlarda çevre boyutunun dikkate alınmasında, öte yandan işlevsel ve dinamik bir çevre yönetimini oluşturacak örgütsel ve hukuksal düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde yetersiz kalmıştır. Çevre yönetiminden sorumlu kuruluşlar arasında eşgüdüm, işbirliği ve iş bölümümü sağlanamamış, çevre finansman sistemi, çevresel veri ve bilgi altyapısı oluşturulamamış, hukuksal değerlemede etken bir çevre yönetimine imkan verecek düzeye gilememiştir (Anonim, 1995). Hava ve su kirliliği, evsel ve endüstriyel atıklar, toprak kalitesi ve erozyon gibi sorunların çözümüne ilişkin uygulamalar sınırlı kalmıştır.

Türkiye'de tarımsal üretim artışı sağlamak için uygulanan politikalara paralel olarak, finansman ve eleman açısından her türlü fedakarlık yapılırken, tarımsal üretimi gerçekleştiren insanların yaşadığı kırsal mekanlarda çevre konusu ile ilgili hemen hemen hiçbir düzenleme yapılmamıştır. Uzun yıllar tarımsal kalkınma ile tarımsal üretim artışı aynı anlamda algılanmış ve tarım sektörüne ilişkin yürütülen tüm çalışmalar, daha fazla ürün elde etmeyi sağlayacak şekilde düzenlenmiştir.

Çevre sorunlarının meydana gelmesinde etkili olan faktör grubunun önemli bir bölümünü tarımsal uygulamalar oluşturmaktadır. Birim alandan daha fazla ürün almak amacıyla toprak kaynaklarının üretim gücünün zorlanması; yoğun toprak işleme, kimyasal gübre kullanımı, organik gübre olarak hayvansal atıkların denetimsiz bir şekilde tarım topraklarına verilmesi, hastalık ve zararlılara karşı ilaç kullanımı, uygun olmayan

sulama suyu kullanımı ve bilinçsiz sulama, büyümeyi hızlandırıcı kimyasalların kullanımı gibi uygulamalar, doğal yaşam ortamlarının bozulmasına neden olurken, insan yaşamını tehdit eden bir kısım sorunları da beraberinde getirmektedir (Kırımhan, 1997).

Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası uygulanırken toprağın verimini artırmaya ve bitki korumaya yönelik kimyevi maddelerin mümkün olduğunca kullanılmaması veya kontrollü kullanılması desteklenmekte alınan tedbirlerle tarımsal üretimden kaynaklanan kirliliğin, kaynağından kesilmesi ilkesi paralelinde pestisitler ve yapay gübreler gibi maddelerin yer altı sularına ve çevreye, dolayısıyla insan ve hayvan sağlığına zarar vermesinin önlenmesi hedeflenmektedir (Egeli, 1997).

Türkiye’de çevre konusu; kirlilik, şehir içme sularının temizliği, endüstriyel atıklar, temiz alanlar, park ve bahçeler, körfez ve deniz kirlilikleri gibi kentsel karakterli konular ile sınırlı kalmıştır.

6.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bugün için Türkiye tarımının en önemli sorunlarından birisi kaynakların gelişmesini sağlayacak, kaynak tabanlarının tahribini önleyecek, tarımsal kalkınma ile kaynakların korunmasını birlikte yürüten sürdürülebilir tarımsal kalkınma sürecine girilmemiş oluşudur. Bu bakımdan tarımda kalkınmanın sürdürülebilir olması için kalkınma ve çevreyi, kaynakları korumanın birlikte ele alınması ışığında sürdürülebilir planlama ve uygulama anlayışı eylemine varılmalıdır (Atış ve diğ., 1999).

Maalesef Türkiye’de kırsal kalkınmanın bir çok temel unsuru ihmal edildiği gibi, özellikle çevre konusu henüz tüm boyutları ile gündeme dahi gelememiş ve yaşanabilir bir çevre oluşturulamamıştır.

Tarımsal üretimin artırılması yoğun girdi kullanımına bağlı olmakla beraber, girdi kullanımı amaç olarak değil, tarımsal üretimin artırılmasında gerekli bir araç olarak görülmelidir. Aynı şekilde tarımsal üretimi artırmak en önemli hedeflerden biri olarak düşünölmeli, ancak nihai amaç tarımsal kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması olmalıdır.

Yoğun olarak son 20 yılda yol, su, elektrik, iletişim, sağlık ve eğitim gibi asgari temel hizmetlere yönelik yürütölen çalışmaların dışında; kalkınmanın diğer unsurları ile ilgili yapılması gereken çalışmalar yetersizdir.

Çevre sadece kente özđü bir kavram olarak görölmemeli, daha geniş anlamda insan, insanların yaşama mekanları ve doğanın bütünleştiği ortamlar olarak algılanmalıdır. Çevre sorunlarına daha geniş bir açıdan bakılmalı, insanlara sağlıklı, güvenilir ve üretken bir ortamda yaşama güvencesi veren, sürdürülebilir toplulukları destekleyen tüm kültürel normları ve değerleri, kuralları, mevzuatı, davranış biçimlerini, politikaları ve kararları ifade eden çevresel adalet açısından bakılmalıdır (Uslu, 1997).

Tarımsal üretimin gerçekleştirildiği kırsal kesim ve üretimi gerçekleştiren işletmelerin yer aldığı yerleşim birimleri, sadece tarımsal üretim yapan merkezler olarak görölmemeli, üretimi gerçekleştiren çiftçiler ve aileleri sadece üretim işçisi veya üretim aracı olarak algılanmamalı, söz konusu yerleşim birimleri temiz ve yaşanabilir çevreyle bütünleşen yerleşim ve yaşama yerleri olarak düzenlenmelidir. Özetle kentte olan her şeyin köyde olması, kente yapılan tüm hizmetlerin köylere de yapılması gerekmekte ve söz konusu yerleşim birimlerinin çevreyle bütünleşmiş yaşanabilir mekanlar olması gerekmektedir.

İmkanlar dahilinde orta ve uzun dönemde kırsal yerleşim alanlarında; yerleşim planlaması, içme suyu, kanalizasyon, yeşil alanlar, sportif alanlar, rekreasyon alanları ve dinlenme merkezleri, işletmelerin modern görünüme kavuşturulması gibi hizmetlerin tamamlanması ve bunların sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekir.

Ancak önce bu konu, ilgililer tarafından benimsenmeli ve hedefin hayal olarak düşünülmemesi gerekmektedir. Çevre politikaları; kişilerin sağlıklı ve güzel bir çevrede yaşamalarını sağlaması, toplumun sahip olduğu çevre değerlerini koruması ve geliştirmesi, çevre politikalarının uygulanmasında ortaya çıkan yükün toplumsal adalet ilkelerine göre paylaşılması esasına göre düzenlenmelidir.

KAYNAKLAR

- AKPINAR, N., AÇIKSÖZ, S.,1996, “Güvenli ve Yeterli Beslenme İçin Sürdürülebilir Yaşam Çerçevesinde Peyzaj Planlamaya Yeni Yaklaşımlar”, Ziraat Mühendisliği Dergisi, Ekim-1996, Sayı:298, Ankara.
- ANONİM, 1963, I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), DPT, Ankara.
- ANONİM, 1978, IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), DPT, Yayın No:1664, Ankara.
- ANONİM, 1985, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), DPT, Yayın No:1974, Ankara.
- ANONİM, 1995, VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), DPT, Yayın No:8959, Ankara.
- ANONİM, 1997, Türkiye Çevre Vakfı Haber Bülteni, Sayı: 76, Aralık 1997, Ankara.
- ARUBA, Ç., 1997, “Tarımsal Üretimde Doğal Kaynaklar” Türkiye’nin Tarım Politikası ve Çevre, 9-10 Ekim 1997, Türkiye Çevre Vakfı Yayını No: 122, Ankara.
- ATIŞ, E., TANRIVERMİŞ, H., IŞIKLI, E., 1999, “Sürdürülebilir Tarımsal Kalkınma ve Türkiye Tarımı”, Kooperatifçilik Dergisi, Sayı:125, ISSN: 1300-1469, Ankara.
- BRUNDLAND, G.H., et al. 1987, Our Common Future, World Commission on Environmental and Development, Oxford University Press, UK.
- DÜNDAR, Y., 1997, “Sürdürülebilir Yaşam Koşullu Sürdürülebilir Kalkınma” Türkiye’nin Tarım Politikası ve Çevre, 9-10 Ekim 1997, Türkiye Çevre Vakfı Yayını No: 122, Ankara.
- EGELİ, G., 1997, “Avrupa Birliğinde Çevre ve Tarım Politikaları” Türkiye’nin Tarım Politikası ve Çevre, 9-10 Ekim 1997, Türkiye Çevre Vakfı Yayını No: 122, Ankara.
- KAZGAN, G., 1991, “Türk Tarımında Yapısal Değişme” TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, 1980-1990 Türkiye Tarım Sempozyumu, 7-9 Ocak 1991, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayın No:1991/2 Ankara. (s 251-258)
- KIRIMHAN, S., 1997, “Sürdürülebilir Tarım ve Uygulamaları” Türkiye’nin Tarım Politikası ve Çevre, 9-10 Ekim 1997, Türkiye Çevre Vakfı Yayını No: 122, Ankara.
- ÖZCAN, N., 1998, “Sürdürülebilir Çevre Kalkınmasında Kooperatifçilik”, Ekin Dergisi, Türk-Koop, ISSN 1301-515X, Tarım Kredi Kooperatifleri Yayın Organı, Yıl:2, Temmuz-Eylül 1998, Ankara.
- REDCLIFT, M., 1992, “Sustainable Development-exploring the Contradictions”, Developing Countries-Economic Conditions, ISBN 0-415-05085-5, New York.
- TANRIVERMİŞ, H., 1992, “Türkiye’de Tarımsal Kalkınma Stratejilerinin Meydana Getirdiği Çevre Sorunları” Karınca Dergisi, Yıl: 58, Sayı: 666, Haziran, Ankara.
- USLU, O., 1997, “Ekonomik ve Ekolojik Uygulamalarda Sürdürülebilir Kalkınmanın Yeri”, Sürdürülebilir Kalkınma Uygulanması Tartışma Toplantısı 11-12 Aralık, TÇV Yayın No:126, s (43-55), Ankara.